

tasavvuf

İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi

İstanbul 2011

tasavvuf

İlim ve Akademik Araştırma Dergisi

Yıl: 12 [Temmuz-Aralık 2011] Sayı: 28

ISSN 1302-3543

Bu dergi uluslararası ve ulusal   veri indeksleri tarafından taranmaktadır
tasavvuf hakemli bir dergidir / tasavvuf is a refereed journal

İmtiyaz Sahibi/Publisher

İstanbul Gelişim Akademisi
Eğitim ve Danışmanlık Hiz. A.Ş. adına
Mahmut Hüdai Yılmaz

Editör/Editor

Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz

Yardımcı Editör/Associate Editor

Doç. Dr. Necdet Tosun

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ethem Cebecioglu
Prof. Dr. Himmet Konur
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Ramazan Muslu
Doç. Dr. Necdet Tosun
Arş. Gör. Ercan Alkan
Arş. Gör. M. Nedim Tan

Yazı Takip

K. Yusuf Ünal

Teknik Hazırlık ve Kapak Tasarım

M. Sami Kaya

Kapakdaki Hat

Rif'at Efendi

Yayına Hazırlayan

K. Yusuf Ünal

İletişim Bilgileri/Contact Information

Küçük Çamlıca Mah. Çilehane yolu Cad.
No: 12 Üsküdar-İSTANBUL

Telefon/Telephone

+90 (216) 428 39 60

+90 (555) 405 34 35

Faks/Fax

+90 (216) 327 75 83

e-posta/e-mail

bilgi@tasavvufdergisi.net

web sayfası/web page

www.tasavvufdergisi.com

Baskı-Cilt/Printing House

Erkam Matbaası İkitelli Org. San. Sit.

Turgut Özal Cad. No: 117/4

İkitelli – İstanbul Tel: 0 212 671 07 00

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Arif Naushahi
Prof. Dr. Arthur F. Buehler
Prof. Dr. Dilaver Güler
Prof. Dr. Hamid Algar
Prof. Dr. İlhan Kutluer
Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. M. Erol Kılıç
Prof. Dr. Mustafa Aşkar
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Paul Ballanfat
Prof. Dr. Reşat Öngören
Prof. Dr. S. Hayri Bolay
Prof. Dr. Süleyman Uludağ

Sayı Hakemleri/Referees on This Issue

Prof. Dr. Abdullah Uçman
Prof. Dr. Ahmet Yaman
Prof. Dr. Dilaver Güler
Prof. Dr. Hidayet Işık
Prof. Dr. İsmail Erünsal
Prof. Dr. İsmail Kara
Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. M. Necmettin Bardağcı
Prof. Dr. Mehmet Akkuş
Prof. Dr. Mustafa Aşkar
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Mustafa Öztürk
Prof. Dr. Rahman Moshtagh Mehr
Prof. Dr. Reşat Öngören
Doç. Dr. Abdürezzak Tek
Doç. Dr. Ahmed Cahid Haksever
Doç. Dr. Ali Bolat
Doç. Dr. Cengiz Gündoğdu
Doç. Dr. Halil İbrahim Kaçar
Doç. Dr. Hür Mahmut Yücer
Doç. Dr. Kürşad Demirci
Doç. Dr. Mustafa Koç
Doç. Dr. Osman Nuri Küçük
Doç. Dr. Safi Arpağuş
Yrd. Doç. Dr. Ali Namlı
Yrd. Doç. Dr. Halil Baltacı
Yrd. Doç. Dr. Sezai Küçük
Dr. Lejla Demiri
Dr. Semih Ceyhan

Yazıların ilmi ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergimizde yayımlanan yazılar, elektronik veya yazılı bir ortama izinsiz olarak aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yurt İçi Abonelik: 40 TL | Yurt Dışı Abonelik: 50 Euro | Kurumsal: 200 TL

XVI. Yüzyıl Osmanlı Bilginlerinden Halvetî-Sünbülî Şeyhi Merkezzâde Ahmed Efendi

Eyyüp TANRIVERDİ*

Özet

Bu makalede XVI. yüzyılda yaşayan mühim bir âlim ve mutasavvıf Merkezzâde Ahmed Efendi'nin hayatı ele alınmıştır. Arap dili sahasında yetkin olan Ahmed Efendi, *el-Kâmûs* adlı Arapça sözlüğü ilk defa seçki ve yeniden düzenleme şeklinde çevirmiştir. Kendisi, ilmî faaliyetlerinin yanı sıra tasavvufî istidadı ve halka yönelik hizmetleri ile de Dersaadet âlimlerinin takdirlerine mazhar olmuştur. Bu çalışmada onun biyografisi sadedinde kaynakların ihtiva ettiği bilgiler bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Sünbülî Asitanesi ve Merkez Efendi ile ilgili müşkül olarak kalmaya devam eden kimi hususlara da değinme gereği doğmuştur. Böylece mevcut bilgilerin salt aktarımından öte bunların bir bütün olarak telifi ve yorumuna ağırlık verilmiştir.

Anahtar kavramlar: Merkezzâde Ahmed Efendi, Merkez Efendi, Sünbülî Asitanesi, el-Bâbüs.

A 16th Century Ottoman Scholar, Halwatî-Sunbuli Sheikh Merkezzâde Ahmed Efendi

Abstract

The life of a 16th century Ottoman scholar, Merkezzâde Ahmed Efendi, the son of well-known Shaykh Merkez Efendi, is examined in this article. Ahmed Efendi, an authority on Arabic language, translated for the first time the famous Arabic Dictionary al-Firûzâbâdî's *al-Qâmûs* in the form of an anthology after reorganizing it. Along with his scholarly works, Ahmed Efendi was respected by the scholars of Dersaadet for his aptitude in mysticism and his services for the benefit of the public. Though a remarkable figure, not much has been written about him. In the presented paper, the information about his life from the biographical works has been analyzed. In this context, some problematic issues about the life of Merkez Efendi have also been examined. Thus, we have not just merely given the biographical information but placed special importance on incorporating and interpreting them.

Keywords: Merkezzâde Ahmed Efendi, Merkez Efendi, Asitane of Sunbuli, al-Bâbüs.

Halvetî-Sünbülî şeyhi Merkez Efendi'nin (v. 17 Rebiülahir 959 / 12 Nisan 1552) oğlu Merkezzâde Ahmed Efendi, eserlerinde adını "Ahmed b. Mûsâ

* Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı (eyyuptanriverdi@hotmail.com)

b. Mustafâ”, “İbnu’l-Merkez”,¹ “Ahmed b. Mûsâ el-Bahrî”, “Merkezzâde”² ve “Şeyh Ahmed b. Şeyh Mûsâ el-Merkez”³ şeklinde ifade etmiştir. Biyografisine yer veren kaynaklar ise bunu “Şeyh Ahmed b. Şeyh Merkez”,⁴ “Şeyh Ahmed Merkezi”,⁵ “Şeyh Ahmed Çelebi b. Şeyh Merkez Efendi”,⁶ “Şeyh Ahmed Efendi”⁷ ve “Seyyid Ahmed Efendi”⁸ şeklinde tespit etmişlerdir. Merkez Efendi vakfiyesinde “Ahmed Beg” ve “Ahmed Çelebi”,⁹ Şah Sultan vakfiyesinde “Ahmed Çelebi”¹⁰ diye geçmektedir. Muahhar biyografilerde ise “Merkezzâde Ahmed Efendi”¹¹ ifadesi mutad hâle gelmiştir.

Merkezzâde Ahmed Efendi, Osmanlı Devleti’nin ilim, kültür ve sanatta parlak dönemi olan XVI.yüzyılda yaşamıştır. Onun hayat kesiti, bu yüzyılın dahi zirvesi olan Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ile Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerine tekabül etmiştir. Dönemin alimleri arasında sayılmakla beraber, Taşköprülüzâde (v. 968/1561), Aşık Çelebi (v. 979/1572), Mecdî (v. 999/1591), Atâî (v. 1045/1635) gibi onu izleyen yazarlar ile Yûsuf b. Yakûb (v. 989/1581) ve Hulvî (v. 1064/1654) gibi dönemin menakıpname yazarları, biyografisini özet olarak kaydetmekle yetinmişlerdir. Bu itibarla mevcut bilgiler de belirli noktalarla sınırlı, kısmen de kaynaklar arası iktibaslardan dolayı tekrardan ibaret kalmıştır. Hayatı-

1 Merkezzâde, *el-Bâbüs*, Atif Efendi Ktp., no. 2692, vr.1^b.

2 Merkezzâde, *Durru’l-eflâk*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, no: 2063/2, vr.1^b.

3 Merkezzâde, *İslâh-ı Merkezi*, TDK Ktp., Türkçe yazmalar, no: Yz. A/195/2, vr.59^b.

4 Taşköprülüzâde, *eş-Şekâ’iku n-nu’mâniye fi ’ulemâ’i d-devleti l-Osmâniye*, haz. Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985, s. 549; Aşık Çelebi, *Zeylu’ş-Şakâiki’n-nu’mâniyye*, Süleymaniye Ktp., Fatih Ktp., no: 4413, vr.182^b; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadaiku’ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 435; Kâtip Çelebi, *Sullemu’l-vusûl ilâ tabakâti’l-fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Ktp., no: 1887, vr. 38^b, (Bunda Şeyh Ahmed b. Merkez Muslihuddîn şeklinde).

5 Yûsuf b. Yakûb, *Tezkire-i Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no:1372/1, vr. 30^a; Nev’izâde Atâî, *Hadâiku’l-hakâik fi tekmileti’ş-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 63.

6 Hacı Ali, *Tuhfetu’l-mucâhidin*, Nuruosmaniye Ktp. no: 2293, vr. 540^a.

7 Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Hacı Mahmud Efendi Ktp. (Sül.), no: 4536, vr.153^a; (Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 2006, III, 404).

8 Atâî, *age*, s. 205.

9 Vakfiye metninde bk. Emel Esin, “Merkez Efendi (H.870/1465 sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye”, *Türkiyat Mecmuası*, sayı: XIX, 1977-1979, İstanbul 1980, s. 84-85.

10 Emel Esin, “Merkez Efendi (H.870/1465 sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye”, s. 82.

11 Müstakîm-zâde Süleyman Sa’deddin Efendi, *Mecelletü’n-nisâb*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Halet Efendi (Sül.) no: 628’den tıpkıbasım, vr. 392^a (bunda “Merkezzâde Şeyh Ahmed el-Hüseyin b. Mûsâ Muslihuddîn” şeklinde); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, I-III*, İstanbul: Matbaa-i âmire, 1333, I, 23; İsmail Durmuş, “Merkezzâde Ahmed Efendi”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 206-207.

nın aydınlatılmayan bazı yönleri ise babası Merkez Efendi ile ilgili kimi belirsizliklerle¹² ilgilidir.

Merkez Efendi'nin kaynaklardan doğrulanabilen tek evliliği, onun Etyemez Zaviyesi şeyhi Mirza Baba'nın kızı Hadice Hanım (?)¹³ ile yaptığı evliliğidir.¹⁴ Bu evliliğin onun medrese eğitimini tamamlamasından epeyce sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Bu da çok takribî bir tahmin ile 900/1494 tarihlerine tekabül etmektedir.¹⁵ Bu sıralarda yaklaşık otuz yaşlarında olan Merkez Efendi'nin Manisa'ya tayinine kadar uzunca bir süre İstanbul'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Buna göre Ahmed Efendi'nin bu süre aralığında İstanbul'da doğduğu düşünülebilir.¹⁶ İstanbul bilginlerinin Ahmed Efendi'nin ilmî yönü hakkındaki mütalaaları onun bu ortamlarda tanındığını göstermektedir. Öğreniminin babası tarafından verilmiş olması, onun en azından yetişkinlik çağına kadar babasıyla bir arada yaşamış olmasını gerektirmektedir. Merkez Efendi'nin Manisa'ya tayinine kadar geçen süre bununla en uyumlu zaman aralığı olarak görülmektedir.

12 Merkez Efendi'ye dair incelemeler: Tahsin Yazıcı, "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemaleddin, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 1956, s. 87-113. Yeni neşri: Tahsin Yazıcı "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemaleddin, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi", *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 2003, s. 105-138. Yeni bir çalışma: Efsun Sertoğlu, *Merkez Efendi*, edit. Murat Çekin, İstanbul 2007.

13 Hulvî'nin aktardığı üzere hanımına atfedilen bir anlatı (Hulvî, *age*, 152^{a-b}) Merkez Efendi'nin kırkıncı vefat gününe tarihlendiriliyor. İçeriği bir tarafa bu anlatı hanımının ondan sonra vefat ettiğini doğrulayabilir. Bunun Etyemez'in kızı olması muhtemeldir. Şayet böyle ise bu durumda hâlen Merkez Efendi'nin mezarının yanında hanımı Hadice'ye ait olarak bilinen mezarın Etyemez'in kızına aidiyeti kuvvetle muhtemel olur. Hüseyin Vassâf ise onun mezarının meçhul olduğunu söylüyor, (Vassâf, *age*, III, 399).

14 Muhtemelen zamanla ortaya çıkan menkabelerde mevhum evlilikler de üretilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan (ilgili menkabe için bk. Vassâf, *age*, III, 397) ve Sünbül Sinân'ın kızı Rahime (?) (ilgili menkabe için bk. Ali Eren, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi*, İstanbul 1993, s. 114-115) ile evliliği gibi.

15 Sünbül Sinân'a intisabına kadar faaliyetini Etyemez zaviyesinde sürdürmüştür. Bu intisap ise Sünbül Sinân'ın postnişin olmasından, yani onun şeyhi Çelebi Halife'nin muhtemel vefatı olan (904/1498 ?) tarihinden sonradır. Aynı şekilde Merkez Efendi'nin evliliği Sünbül Sinân'a intisabından en az birkaç yıl önce gerçekleşmiş olmalıdır. Onun Kovacı Dede (v. 900/1494-1495) zaviyesine tayini de intisabından bir süre sonra olmalı.

16 Hacı Ali Efendi'nin onun hakkındaki "Kütahya kurbünde silasında vücûda gelmiş ve neşv ü nemâ bulup" (Hacı Ali, *age*, vr. 540^a) şeklindeki ifadesi başka kaynaklardan doğrulanamıyor. Bu ifade Merkez Efendi'nin biyografisi ile de telif edilemiyor. Mevcut bilgiler karşısında bunun bir yanlığı veya babasının memleketine işaret şeklinde yorumlanması zarureti doğmaktadır. Emel Esin ise Ahmed Efendi'nin Şah Sultan'ın oğlu olduğunu gerekçelendirebilmek amacıyla onun 918-926/1512-1519 aralığında Manisa'da doğduğunu ileri sürmüştür.

Ahmed Efendi'nin öncelikle babası dolayısıyla ilim ve kültüre değer veren bir ortamda yetiştiği kuşkusuzdur. Gerek aile ortamı, gerek tasavvuf faaliyetleri açısından Merkez Efendi ve oğlunun ilim çevreleriyle münasebetine dair çıkarsamalar yapılabilir. Her şeyden önce Merkez Efendi medreseli idi. Onun tasavvuf arayışlarının daha önce tahsili açısından da cari olduğunu bilmekteyiz. Yani Merkez Efendi arayışlarının ısrarlı takipçisiydi. Öyleyse Ahmed Efendi doğal olarak onun bu sayede edindiği birikimin avantajları ile yetişmiştir.

Merkez Efendi ve yakınlarının müntesip olduğu tasavvuf çevreleri esas itibarıyla ilmiye menşeli idi. Halvetiliğin İstanbul'daki ilk temsilcisi Çelebi Muhammed Cemâleddin (v. 904/1498 ?),¹⁷ onun takipçisi ve dönemin başlıca ilim adamlarından Efdalzâde'nin (v. 903/1497-1498) talebesi Sünbül Sinân Efendi (v. 936/1529),¹⁸ onun halifesi Merkez Efendi (v. 959/1552), her ikisinden hilâfet alan Germiyanlı Yakûb Efendi (v. 979/1571),¹⁹ bunun oğlu ve halifesi olup Ebu's-Suûd'dan (v. 982/1574) mülâzemet yapan Yûsuf b. Yakûb (v. 989/1581)²⁰ ile Merkez Efendi'nin halifesi ve damadı Seyyid Muslihuddin Efendi (v. 984/1576)²¹ tasavvuf ve ilmiye birleşiminin önde gelen temsilcileriydi. Bunların tamamı medrese veya medrese müfredatına paralel öğrenimlerini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmişlerdir.

Merkez Efendi'nin mensubu bulunduğu Sünbülî ekol, başından beri ilmiyenin halka bakan yüzü gibidir. Halvetiliğin genel olarak bu hususiyeti haiz olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerek. Sözelimi Kanuni döneminde Dede Ömer Rüşenî (v. 892/1486-1487) halifesi İbrâhîm Gülşenî'nin (v. 940/1534) Mısır'dan İstanbul'a gelmesi ile burada aralarında Kemâl Paşazâde (v. 940/1534), Fenârizâde Muhyiddin Çelebi (v. 954/1548) ve Merkez Efendi'nin de bulunduğu ilmiye ve tasavvuf ortamlarındaki temaslarını Muhyî-i Gülşenî (v. 1013/1604-1605) ayrıntılı olarak anlatmıştır.²²

Sünbül Sinân'ın İstanbul'da halka yönelik faaliyetleri kadar ilim çevreleriyle münasebeti de süreklilik göstermiştir. Vefatında dahi cenaze namazının bizzat Kemâl Paşazâde tarafından kıldırıldığı bilinmektedir. Sünbül

17 Bk. Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri", s. 91-97.

18 Bk. Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri", s. 97-104.

19 Bk. Yûsuf b. Yakûb, *age*, 30^b-37^b; Atâî, *age*, s. 204-207; Vassâf, *age*, III, 406-409.

20 Bk. Atâî, *age*, s. 359-360; Vassâf, *age*, III, 409-410.

21 Bk. Vassâf, *age*, III, 404-405.

22 Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkib-i İbrâhîm-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-i Gülşenîye*, haz. Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s. 401-438.

Sinân'ın geleneği Merkez Efendi tarafından aynen sürdürülmüştür. Onun da cenaze namazının Ebu's-Suûd tarafından kıldırıldığını belirtelim.

Dönemin ilmî eğilimlerindeki belirleyicilikleri tartışmasız olan bu isimlerin bütünüyle Halvetîliğe karşı sempatilerinin yanı sıra Sünbülî mümessilleri konusunda takdir edici tutum ve ifadeleri dikkat çekicidir. Çünkü bu dönem tasavvuf eğilimlerinin etkinliği kadar bunlara karşı tavır alan kimi ilim çevrelerinin etkinlikleri açısından da oldukça kırılğan bir süreçtir.²³ Sünbülî ekolün de bundan etkilendiğine dair kayıtlar, Sünbül Sinân'ın bilhassa sema etkinliklerini hedef alan başlıca Molla Arab ve Sarı Gürz Nûreddîn (v. 927/1520-1521) gibi bilginlerin tenkitlerine karşı yazdığı ilmî eserlerle teyit edilmektedir. Hatta bizzat Ahmed Efendi, Kanunî'ye ithaf ettiği *el-Bâbûs*'un girişindeki ithaf ifadesinde Kanunî'yi “dine aykırı davranış sahipleri ile dine muhalif tutum takınanların kudretli hasmı, ehli sünnet ve'l-cemaatin destekleyicisi, samimi sûfî şeyhlerinin, himayesinin gölgesinde rahat ettiği iyi niyetli, temiz yürekli padişah”²⁴ şeklinde nitelemektedir.

Sünbülîlik, Merkez Efendi döneminden itibaren Kanunî'nin himayesi sayesinde rahatlık içindeydi. Şah Sultan'ın Merkez Efendi çevresine yönelik iyilikleri bir taraftan da hususî olarak Germiyanlı Yakûb Efendi'ye yönelmişti. Buna rağmen Ahmed Efendi'nin ifadesinde, altında bu nazik durumun yansımaları olan bir tedirginlik sezilebilmektedir. Maktul İbrâhîm Paşa'nın (v. 942/1536) tazyikleriyle bizzat Kemâl Paşazâde tarafından İbrâhîm Gülşenî hakkında 1527'de yürütülen tahkikatın,²⁵ ayrıca Gülşenî'nin halifesi Muhyiddîn Karamanî'nin Ebu's-Suûd'un fetvasıyla idamı (957/1550) gibi vakaların ve benzeri sufi etkinliklere karşı bir süre devam eden tazyiklerin Sünbülî çevreleri etkilediğini düşünebiliriz.

Sünbülî ekolün müessisi Sünbül Sinân ile mühim temsilcileri Merkez Efendi, Germiyanlı Yakûb Efendi ve Ebu's-Suûd'dan mülâzemet yapan Seyyid Muslihuddîn Efendi ile Yûsuf b. Yakûb'un öğrenimi ve hocalarına dair kimi bilgilere ulaşılabilmekte ise de, Ahmed Efendi'nin biyografisine

23 Konu ile ilgili genel bir değerlendirme: Ferhat Koca, “Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakular ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, 2002, s. 73-131.

24 Özgün ifadeleri: “Summe'd-du'â'u'l-vâfi; ve's-senâu-ş-şâfi li-bekâi'd-devleti li-Sultani's-sâfi'd-dâfi ellezi li-hatmi cumû'l-melâhideti ve'l-mubtedi'ati kâfi ve li-cunûdi ehli's-sunneti ve'l-cemâ'ati râfi a'nî bihi's-Sultân Suleymân Şâh bin Sultân Selîm Hân et-tâfi ve meşâihu's-süfiyeti's-sâfiyeti fi zilli himâyetihi hâfi”, (Merkezzâde, *el-Bâbûs*, Atuf Efendi Ktp, no: 2692, vr.1^a).

25 Muhyî-yi Gülşenî, *age*, s. 401-422. Tasavvuf karşıtı eğilimler devlet erkânı düzeyinde de mevcut idi. Muhyî de İbrâhîm Gülşenî tahkikatını İbrâhîm Paşa'nın bu tür düşmanlığına bağlıyor.

yer veren gerek çağdaşı, gerekse muahhar kaynaklar, onun öğrenim aşamalarına dair bilgi içermemektedir. Taşköprülüzâde onun, öğrenimini babasının yanında tamamladığını belirtmiştir.²⁶ Aşık Çelebi ve Kâtip Çelebi de ondan aktarma yapmıştır.²⁷ Babasının medrese eğitimi oluşturma dikkate alınır, Ahmed Efendi'nin dönemin medrese müfredatına paralel olarak nakli ve aklı ilimleri tahsil ettiğini düşünebiliriz. Bilginliği noktasında bütün kaynakların ittifak hâlinde olduğunu belirtmeliyiz. Taşköprülüzâde onun ilmi birikiminin babasını aştığını çok rahat bir şekilde ifade ederken,²⁸ Yûsuf b. Yakûb, babasının Ahmed Efendi için kendisinden üstün olduğuna dair ifadesini belirleyici bir ayrıcalık olarak aktarmaktadır.²⁹ Bu kapsamda diğer kaynakların ifadeleri de özü itibarıyla bununla uyum göstermektedir. Aynı yazarlar onun bilginliğini Arap dili, tefsir ve hadis ilimleri olarak tayin etmektedirler. Bu konuda Taşköprülüzâde, Aşık Çelebi ve Mecdî gibi dönemin biyografi yazarları hemfikir görünmektedir.³⁰

Bununla beraber Ahmed Efendi'nin yazdığı eserler hususu, çeşitli konularla ilgili küçük hacimli eserlerinin (risale) varlığına işaretlerle çok genel daha doğrusu belirsiz bırakılmıştır. Yûsuf b. Yakûb'un "nice aded telif ü tasnîfi kalup lûgat-ı Kāmûs'ı Türkîye tercüme idüp"³¹ şeklindeki ifadesi kısmen daha açık olsa bile, bilinen ve bilinmeyen eserleri konusunda bir fikir yürütebilmeye katkı sağlamamaktadır. Kaynaklar bu itibarla onun *el-Kāmûs* tercümesi olarak tanımlanan *el-Bâbûs* adlı eserine işaret etmekle yetinirler.³² *el-Bâbûs*'un girişinden hareketle onun daha önce *İsmetu'l-evliyâ* adıyla muhtemelen güncel tasavvuf meselelerini ele alan bir eser yazdığını öğrenmekteyiz. Bursalı Mehmed Tahir (v. 1344/1925)³³ ve Hüseyin Vassâf'ın (v. 1348/1929)³⁴ ifade-

26 Taşköprülüzâde, *age*, s. 549.

27 Aşık Çelebi, *age*, 182^b; Kâtip Çelebi, *age*, 38^b.

28 Onun ifadesi "ve fâkahu fi'l-ilm" şeklinde, (Taşköprülüzâde, *age*, s. 549).

29 "Merhûm, cemî'-i halka oğlum Ahmed benden çok yegdür diyü şehâdet iderdi" şeklinde, (Yûsuf b. Yakûb, *age*, 30^a).

30 Taşköprülüzâde, *age*, s. 549; Aşık Çelebi, *age*, 182^b; Mecdî, *age*, s. 435.

31 Yûsuf b. Yakûb, *age*, 30^a.

32 Yûsuf b. Yakûb, *age*, 30^a-30^b; Hulvî, *age*, 153^a; Mecdî, *age*, 435; Atâî, *age*, 63; Hacı Ali, *age*, 540^a; Müstakimzâde, *age*, 392^a. Taşköprülüzâde'nin *el-Bâbûs*'tan söz etmemesi bunun henüz şöhret kazanmamış olması ile ilgili olabilir.

33 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 23. *el-Bâbûs*'un nüshalarını değerlendirdikten sonra: "İsmetu'l-enbiyâ ve tuhfetu'l-asfiyâ isminde bir eseri daha vardır" şeklinde. Ayrıca "İsmetu'l-enbiyâ ve tuhfetu'l-asfiyâ isminde gayr-ı matbû bir telif-i latîfleri de vardır". Bursalı Mehmed Tahir bin Rif'at, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şu'arâ, Muverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir: Keleşyan Matbaası, 1324, s. 5.

34 Vassâf, *age*, III, 404, "İsmetu'l-Enbiyâ ve Tuhfetu'l-Asfiyâ eseri meşhûrdur" şeklinde.

leri onların bu eseri gördüklerini ima etmektedir. Astronomi konulu *Durru'l-eflâk*³⁵ ile *İslâh-ı Merkezî* adlı çalışmaları, Ahmed Efendi'nin günümüze ulaşan diğer iki eseridir. Buna göre Ahmed Efendi'nin İslamî ilimler kapsamında Arap diline, bunda da sözlükbilime yöneldiği ortaya çıkıyor. Kuşkusuz buna dair başlıca ölçü, 950/1543'te tamamladığı *el-Bâbûs* adlı Arapça Türkçe sözlük çalışmasıdır.³⁶ Diğer iki eserini muhtemelen bu tarihlerden sonra yazmıştır. Biyografik kaynaklar Ahmed Efendi'nin tefsir ve hadis ilimlerindeki yetkinliğine bilhassa vurgu yapmışlardır. Bu ilimlerde tespit edilebilen bir eseri olmamakla bunun tıpkı Sünbül Sinân ve Merkez Efendi'nin yaptığı gibi halka açık vaaz faaliyetleriyle ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Cami kürsülerinde verdikleri vaazları düzenli tefsir dersleri şeklinde icra etmek, Osmanlı mutasavvıflarının genel bir özelliğidir.

Ahmed Efendi'nin yetişkinlik dönemine ilişkin aydınlatıcı bilgilere sahip değiliz. Yine de onun ilmî çalışmalarını ikmal ettikten sonra tasavvufa gönül vererek bu tür etkinliklere yöneldiği bilinmektedir. Bu tutumuyla o, Merkez Efendi ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu itibarla onun Merkez Efendi tarafından yönlendirildiğini düşünebiliriz. Bu süreçte bir taraftan ilmî çalışmalarını sürdürmekle beraber, Ahmed Efendi, kısa bir sürede Halvetîlik erkânı üzere tasavvuf eğitimi de tamamlamış ve Merkez Efendi'nin seçkin halifeleri arasına girmiştir. Böylece Ahmed Efendi, Üsküdar'da Baba Nakkaş Tekkesi'nde muhtemelen ilk defa bir tekkenin sorumluluğunu üstlenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun tarihine ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir. Merkez Efendi tarafından yapıldığına göre, iki yıl kadar süren muhalefet de dikkate alınırca, hiç olmazsa 938/1531-1532'den sonra olmalıdır.³⁷ Tabiatı gereği bu tür görevlere meyilli olmadığını

35 Nüsha, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Ktp., no. 2063/2, vr. 15^b-30^b, 1158/1745 (istinsah). Eser, *İzâhu'l-meknûn* (İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, haz. Rifat Bilge, İstanbul, 2.bs. 1971, I, 443) ve *Osmanlı Astronomi Literatürü*'nde (I, 136) tanıtılmıştır. Sonuncu eserde *Durru'l-eflâk fi'l-mukantarât* adıyla anılmıştır.

36 Bu eser şu makalede tanıtılmıştır: Eyyüp Tanrıverdi, "Merkezzade Ahmed Efendi'nin *el-Bâbûs* Adlı Arapça-Türkçe Sözlüğü", *Kutadgubilig / Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sayı: 10, Ekim 2006, s. 319-366. *el-Bâbûs* ayrıca bir yüksek lisans tezinde de ele alınmıştır: Murat Kobya, *Merkezzade Ahmed Efendi ve el-Bâbûsü'l-vasîti (İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

37 Yeni araştırmalarda 951/1544 olarak gösteriliyor, (Emel Esin, "Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) ile Şâh Sultan Hakkında Bir Hâşiye", s. 78; İsmail Durmuş, "Merkezzâde Ahmed Efendi", *DİA*, XXIX, 206). Ancak bu husus, birinci derece kaynaklardan doğrulanamıyor. Daha önce neşredilen yazımızda bu tarih sehven 1551 gösterildiğinden tashihine lüzum duyuyoruz.

düşündüğümüz Ahmed Efendi kısa bir süre sonra bu görevden ayrılmıştır. Hulvî'nin "vâlidleri emriyle bir zamân İstanbul'dan taşra Baba Nakkâş'da şeyh olup girü vilâyetlerine gitmişdi, anda müteehhil olup"³⁸ şeklindeki ifadesinden onun tayin öncesinde memleketinde yaşamakta olduğu ayrıldıktan sonra da tekrar oraya döndüğü anlaşılmaktadır. Yani Ahmed Efendi bu tayin öncesinde memleketinde evlenmiş ve oraya yerleşmiş bulunuyordu. Kanaatimize göre Hulvî "anda müteehhil olup" ifadesiyle bir sıralama kastetmeyip "oradan evliydi" demek istemiştir. Merkez Efendi'nin vefatında İstanbul'a gitmesi hususu da onun memleketinde yaşamakta olduğunu göstermektedir. Yine de 959/1552'ye kadar yaşamını sürdürdüğü memleketinden babasının vasiyeti gereği, onun vefatıyla İstanbul'a intikal etmek durumunda kalmıştır.

Merkez Efendi'nin 959/1552'de vefatı üzerine Ahmed Efendi'nin Koca Mustafa Paşa Asitanesi'nde postnişinliği meselesi ortaya çıkmıştır.³⁹ Merkez Efendi, Ahmed Efendi'yi asitaneye vasiyet etmiştir.⁴⁰ Bu sırada muhtemelen memleketinde bulunan Ahmed Efendi'nin, babasının cenaze merasimine iştirak etmek üzere İstanbul'a gitmiş olması muhtemeldir. Ahmed Efendi'nin babasının vasiyeti gereği İstanbul'da bir süre kaldığı anlaşılmaktadır. Yûsuf b. Yakûb'un "Merkez Efendi vefat idüp oğlu Ahmed Çelebi İstanbul'a gelmeyi ihtiyâr itmeyicek"⁴¹ kaydı dahi bu vasiyeti ima ettiği gibi, Ahmed Efendi'nin İstanbul'a gitmemiş olmasını gerektirmemektedir. Bilakis müteakiben babası Yakûb Efendi'nin onun akabinde de kendisinin postnişin olduğu Yûsuf b.

38 Hulvî, *age*, 153^a.

39 Bazı kaynaklar onun tasavvuf etkinliklerini detaylandırmaya gerek duymaz. Koca Mustafa Paşa Asitanesi meşihati ile ilgilenen kimi kaynaklar da onun ismine yer vermez. Harîrî (Kemâleddin el-Harîrî, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsilit-tarâik*, İbrahim Efendi Ktp. (Sül.), no: 431, II, vr.145^a) ve Zâkir Şükrî (Zâkir Şükrî Efendi, *Mecmû'a-i Tekâyâ*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, nşr. Klaus Schwarz, Berlin 1980, s. 2) listede ona yer vermez. Vicdânî (Sâdik Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'aliyye*, [İstanbul] 1338-1341, s. 61) listede ona yer vermiştir. Buna karşılık Müstakîmzâde'nin "ve enkera ba'duhum meşihatehu bi'z-zâviyeti'l-mezbûre" (Müstakîmzâde, *age*, 392^a) şeklindeki ifadesi meselenin daha önce de tartışmaya konu olduğunu göstermektedir.

40 Kaynakların söz konusu vasiyete işareti ihtiyatlıdır. Bunun tek istisnası vasiyeti açıkça ifadelerine taşıyan Hacı Ali olmakla beraber onun yazılı kaynakları şimdilik belirsizdir. İlgili ifadeler şöyledir: "Merkez Efendi Hazretleri vefatları esnâsında seccâdelerine cülûs itmesini vasiyyet buyurmağla kabûl kılup ve İstanbul'a gelüp Mustafâ Paşa zâviyesinde ber-mücebi vasiyyet-i peder mesned-nişîn-i meşihat olur." (Hacı Ali, *age*, 540^b).

41 Yûsuf b. Yakûb, *age*, 33^b.

Yakûb'un bu ifadesi, Halvetî geleneği gereği, söz konusu vasiyeti ima ettiği kadar böyle bir beklentinin mevcudiyetini kesinlikle ortaya koymaktadır. Hulvî'nin onun burada iki yıl kaldığına dair ifadesi dahi bu şartlarda dikkate değerdir.⁴² Bu durumda Ahmed Efendi'nin, babasının vasiyeti gereği İstanbul'a gidip bir süre kalmış olduğu tahakkuk etmektedir. Ancak memleketinde vaaz ve irşat şeklindeki tasavvufî etkinliklerini sürdürmekte olan Ahmed Efendi'nin esasen kişisel olarak bu tür makamlara rağbet etmediğini sanıyoruz. Diğer taraftan onun burada kaldığı süre içinde gerek asitanede, gerekse hariçte yeteri kadar destek görmediğini hatta rahatsızlık duyacağı durumlarla dahi karşılaştığını hissettiren kayıtlara sahip bulunuyoruz. Bu anlamda asitane kamuoyu Yakûb Efendi'ye yönelmiştir.

Esasen Sünbül Efendi'nin vefatının ardından Sünbül Efendi'nin vasiyeti gereği namzet olan Merkez Efendi'ye⁴³ karşı dahi böyle bir tutumun ortaya çıktığını sezebilmekteyiz. O dönemde halifelerin asitanede Merkez Efendi'ye teveccüh göstermemiş olmasının onun evli oluşu sebebiyle asitanede tanınmamış olmasıyla izahı kabil değildir. Bu, onun şöhreti sadedinde yer verilen kayıtlarla da telif edilemez. Zaten kendisi takriben beş yıldan beri Manisa'da bulunmaktaydı. Öyleyse konu başka namzetlerle ilgiliydi. Haddizatında bu durum Sünbül Efendi'nin namdar halifelerinin varlığı itirazıyla asitane çevrelerinde ifşa edilmiş bulunuyordu.⁴⁴ Namdar halifeden kasıt ise Yakûb Efendi olmalıdır. Bu eğilimin onun etrafında kenetlendiğini bile düşünebiliriz.⁴⁵ Yakûb Efendi'nin oğlu Yûsuf'un yorumu

42 Hulvî, *age*, 153^a. Mecdî ise onun beş altı ay postnişin olup memleketine gittiğini Eski Zagra sakinlerinden Zahid Efendi'den nakleder (Mecdî, *age*, s. 435). Durumu tahkik etmek yerine bu nakil ile yetinen Mecdî'nin tutumu biraz ilginç görünmektedir.

43 Sünbül Sinân'ın, yerine bizzat Merkez Efendi'yi vasiyet ettiğine dikkat çeken Atâi'dir (Atâi, *age*, s. 205). Ayrıca bk. Vassâf, *age*, III, 398.

44 Yakûb Efendi anlatıyor: "Hemân sabâh oldukda bildüm ki merhûmuñ abd-ı habesî diyü remz ittüğü bunlar ola, bey'at eyledüm. Niçe dervişler hakiri gördiler, bey'at itdiler. Ekseri muhâlefet idüp merhûmuñ meşhûr ü nâmdâr hulefâsı bî-nihâye degül mi diyü Merkez'i tahfif itdiler, âkibetü'l-emr felâh bulmadılar." (Yûsuf b. Yakûb, *age*, 29^{a-b}).

45 Menâkıbnâme yazarlarının kurduğu izahlar bir tarafa kanaatimize göre bunun doğru yorumu Atâi tarafından yapılmıştır. Şöyle der: "cer'a-i selef-i sâlihîn, bakiyye-i takiyye-i ârifin eş-Şeyhu'l-e'azz Muslihuddin el-muştehiru bi-Merkez vasiyyetleri üzere kutb-ı dâire-i irşâd ü sâbit-kadem-i makâm-ı terbiye-i ibâd olup Ya'kûb Efendi hizmetleri mütâba'atından tekâsül ü mübâye'attan tegâfûl üzere iken bir şeb-i talebde" (Atâi, *age*, s. 205). Menâkıbnâme yazarlarının taşradan gelecek ilk halife kurgusuna karşılık doğrudan Merkez Efendi'yi tayin eden vasiyetin de sadece Atâi tarafından dile getirildiğini belirtmeliyiz.

da bunu teyit edecek niteliktedir.⁴⁶ Ancak sonuç itibariyle bu nazik durum karşısında Yaküb Efendi, Sünbül Efendi'nin vasiyeti gereği onun lehine feragat etmiş olmalıdır. Kendisi bir buçuk yıl sonra Yanya'ya gitmiştir. Bu dahi önemli bir tutumdur. Mevcut muhalefet ise bir buçuk yıl içinde Merkez Efendi'nin büyük hoşgörüsü ve Yaküb Efendi'nin desteği sayesinde yumuşamış ve sorunsuz olarak çözülebilmşti.

Diğer taraftan Yaküb Efendi'nin Yanya'da Şah Sultan ile irtibatı sayesinde müteakiben İstanbul'da Sünbülilik lehine kalıcı bir saray desteği sağlanmış oluyordu. Muahharen Yaküb Efendi bizzat Şah Sultan'ın talebi ile kendisi için Davutpaşa'da hususî bir zaviye ve cami kurularak İstanbul'a celb edilmişti.⁴⁷ Yaküb Efendi'nin gerek tasavvuf ve ilim çevreleriyle, gerekse saray ile faal bir irtibatı vardı. Belki de en önemlisi Yaküb Efendi bütün bu çevrelerde bir temsil misyonuna sahip idi. Elbette onun da muhalifleri vardı. Ancak bunların da büyük ölçüde tıpkı Merkez Efendi döneminin başlangıcında olduğu gibi zamanla duruma intibak sağladıkları anlaşılıyor. Ahmed Efendi ise yapısı itibariyle resmi teşrifatlara ve sair merasimlere karşı sıkılgan bir tabiata sahipti. Bu durumda tasavvuf ve ilim çevreleri ile saray erkânı nezdinde ona karşı bir tavır ihsası giderek belirginlik kazanmaya başlamış olmalıdır.⁴⁸ Nihayet bu durum karşısında iyice sıkılan Ahmed Efendi, Hulvî ve Hacı Ali'nin ifadesine göre, iki yıl kadar sonra kendi isteğiyle feragat ederek memleketine geri dönmüş, asitane şeyhliği de Yaküb Efendi tarafından deruhte edilmiştir. Hem Sünbül Sinân hem de Merkez Efendi'nin seçkin halifesi Yaküb Efendi kuşkusuz en güçlü namzet idi. Ahmed Efendi'nin cülusu sürecinde etkin olmaması muhtemelen onu Davutpaşa zaviyesinde tutmak isteyen Şah Sultan'ın ısrarı dolayısıyla. Onun ayrılmasıyla Şah Sultan'ın zaviyeyi medreseye

46 Konu iki yerde ele alınır. Yaküb Efendi'yi anlatan kısımda şöyle denilir: "Acabâ seccâde kime nasib ola diyü dervişler muntazır iken Merkez Efendi gelüp vâlid-i merhûm dahi istihâre kılup Merkez'ün cülûsın muhakkak ma'lûm idicek tevakkuf lâzım gelüp merhûm Merkez fenâsı gâlib kimesne idi ve sûretâ fenâ üzere palâs-pûş idi, ekser-i nâs taraf-ı hilâfda olup hakâret ile nazar iderlerdi ve seccâdeye lâyük degül itikâd iderlerdi" (Yûsuf b. Yakub, *age*, 31^{a-b}).

47 Yûsuf b. Yakub, *age*, 33^b.

48 Yûsuf Efendi'nin yorumu şöyledir: "Merkez Efendi vefât idüp oğlu Ahmed Çelebi İstanbul'a gelmeyi ihtiyâr itmeyicek, cemî-i İstanbul'ün meşâyihli seccâdeyi merhûma teklif idüp ibrâm itdiler" (Yûsuf b. Yakub, *age*, 33^b). Hacı Ali ise konuyu daha açık bir şekilde yorumlar: "Ve lâkin kibâr-ı mevâlî vü a'yân-ı ahâli da'vetinden ve erbâb-ı devletün sohbetinden ve 'avâmuñ teklif ü sikletlerinden 'âciz kalup İstanbul'dan bi'l-külliyeye ibâ vü nefret ider ve ancak seccâde-i pederde iki sene karar idebilüp ve hüsni ihtiyârıyla meşihatı âhara ferâgat idüp yine diyârına çekilüp gider" (Hacı Ali, *age*, 540^b).

dönüştürdüğü bilinmektedir. Meşihat listesinde Ahmed Efendi'nin adının yer almamasının sebebi bu olmalıdır. Listede Merkez Efendi'nin kaim-i makamı olarak Yakûb Efendi tescil edilmiştir.

Burada Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan'ın Ahmed Efendi'nin anesi olduğuna dair kanaat ve tartışmalara da işaret edilmelidir. Bu durum, Merkez Efendi'nin Şah Sultan ile evliliği bahsini gündeme getirmektedir. Taşköprülüzâde, Aşık Çelebi, Mecdî, Atâî, Yûsuf b. Yakûb, Hulvî, Kâtip Çelebi, Hacı Ali Efendi ve Müstakîmzâde'nin eserleri gibi biyografisine yer veren kaynaklarda buna dair hiçbir işaret mevcut değildir. Burada Ahmed Efendi'nin *el-Bâbûs* adlı eserini Kanuni'ye ithaf ettiğine dikkat çekmeliyiz. İddiaya göre Kanuni onun dayısı olmaktadır. Ancak son derece doğal bir anlatımı olan ithaf ifadesi buna dair hiçbir belirti içermemiştir. Aksine sadece Kanuni'nin samimi tasavvuf çevrelerine himayesini öne çıkarmıştır. Bununla Ahmed Efendi'nin mensubu bulunduğu tasavvuf çevrelerinin kastedildiği açıktır. Sözü edilen iddiayı "Vâlideleri Yavuz Sultan Selim'in kerimelerinden Şah Sultan'dır" şeklindeki ifadeyle ilk defa ileri süren Bursalı Mehmed Tahir olmalıdır.⁴⁹ Hüseyin Vassâf ise bu evliliğin Şah Sultan'ın kocası Lütfi Paşa'nın (v. 970/1563) ölümünden sonra gerçekleştiğini iddia etmektedir.⁵⁰ Her ikisi de Merkez Efendi vakfiyesini elinde tutan Emel Esin ailesinden edindiği sözlü bilgilere dayanıyor olabilir.⁵¹ Daha sonra bu vakfiyeyi neşrettiği yazısında Emel Esin "oğlum Ahmed Efendi'nin vâlidesi Şah Sultan" ifadesine istinat ederek Merkez Efendi'nin Manisa'da bulunmuş olması muhtemel 918-926/1512-1520 tarihleri arasında Şah Sultan ile evlenip boşandığını, Ahmed Efendi'nin bu evlilikten doğduğunu, sultan şehzadelerine karşı -mevhum- olumsuz tutumlar nedeniyle keyfiyetin saklı tutulduğunu, tamamen farazî kurgular üzerinden ileri sürmektedir.⁵² Bilindiği üzere Lütfi Paşa ile evlenen Şah Sultan, kendisine tokat atması dolayısıyla kocası Lütfi Paşa'yı, meydan dayağı çektiirdikten sonra boşanmış, sadrazamlıktan da azlettirmiştir. Her şeyden önce böylesine sert ve katî bir mizaca sahip olan Şah Sultan'ın kendi evliliğini ve oğlunu gizleyerek onu kendi hâline terk etmesi beklenemez. Zaten resmi bir belge olan

49 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 23.

50 Vassâf, *age*, III, 397. Ona göre Lütfi Paşa'nın vefatı 950/1543'tür.

51 Her ikisinin de vakfiyeyi görüp incelediğini düşünmüyoruz. Aksi hâlde Merkez Efendi'nin burada isimleri anılan çocuklarına mutlaka işaret etmeleri beklenirdi.

52 Emel Esin, "Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye", s. 72-73, 77.

vakfiyede durum ifadeye konu olmuşsa, buna göre herhangi bir gizlilikten de söz edilemez.⁵³ Bu tür hususların tarihçilerin değerlendirmelerine tevdi edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Haddizatında Şah Sultan, Yanya'dan dönüp İstanbul'a yerleştikten sonra Merkez Efendi'ye intisap etmiş, Sünbülî etkinliklerine destek sağlamıştır. Bu insitabın Yanya'da intisap ettiği Yaküb Efendi delâletiyle gerçekleştiğini Yûsuf b. Yaküb "Şah Sultan'ın Merkez Efendi ile irtibatına illet-i müstakille vâlid-i merhûmdur"⁵⁴ şeklinde açıklamaktadır. Şah Sultan'ın İstanbul'da Sünbülîlere genel desteği içinde Yaküb Efendi'nin ayrıcalıklı yerini sürekli koruduğu malûmdur. Buna göre mevcut bilgiler karşısında vakfiyede geçen ifadenin bu şekilde "valide sultan" kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Durum, Merkez Efendi'nin manevî kişiliği ve konumu itibarıyla nazikçe Ahmed Efendi üzerinden ifade edilmiştir. İkisi arasındaki yaş farkını vurgulayan merhum A. Haydar Bayat (v. 2006) dahi söz konusu ifadenin manevî validelik şeklinde algılanmasının gerekliliğine işaret etmiştir.⁵⁵

Ahmed Efendi'nin vefatı hususunda iki farklı tarih ile karşılaşmaktayız. Taşköprülüzâde, onun vefat tarihini 963/1555-1556 olarak tespit etmiştir.⁵⁶ Aşık Çelebi de onun kayıtlarını iktibas etmiştir.⁵⁷ Aynı tarih Mecdî tarafından teyit edilmiştir.⁵⁸ Yûsuf b. Yaküb, tarih belirtmeksizin Merkez Efendi'den kısa bir süre sonra ahirete intikal ettiğini ifade etmiştir.⁵⁹ Merkez Efendi'nin vefatını 951/1544 şeklinde tespit eden Atâî, Ahmed Efendi'nin 961/1553-1554 yılına kadar postnişîn olup bu tarihte Uşak'a gittiğini belirtmiştir.⁶⁰ Şakâik'e atıf yapan Kâtip Çelebi ise farklı olarak onun 971/1563-1564'te Uşak'ta vefat ettiğini iddia etmiştir.⁶¹ Kâtip Çelebi ve Atâî'ye istinat ettiğini söyleyen Müstakîmzâde, Ahmed Efendi'nin 960/1552-1553'te Uşak'a gittiğini üç yıl sonra orada vefat etti-

53 Haddizatında vakfiye de bir tarih problemi içeriyor. Vakfiye 9 Şevval 959 / 25 Eylül 1552 tarihinde yazılmıştır. Oysa Merkez Efendi 17 Rebiülahir 959 / 12 Nisan 1552 tarihinde vefat etmiştir.

54 Yûsuf b. Yaküb, *age*, 33^a.

55 Ali Haydar Bayat, "Yeni Kaynakların Işığı Altında Merkez Efendi ve Hakkında Bazı Yanlışlıkların Düzeltilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 65, İstanbul 1990, s. 124.

56 Taşköprülüzâde, *age*, s. 549.

57 Aşık Çelebi, *age*, 182^b.

58 Mecdî, *age*, s. 435.

59 "Kendülerden sonra çok mu'ammer olmayup intikâl itmişlerdür", (Yûsuf b. Yaküb, *age*, 30^b).

60 Atâî, *age*, s. 205.

61 Kâtip Çelebi, *age*, 38^b.

ğini belirtmiştir.⁶² Hulvî ise onun 970/1562-1563 tarihinde Uşak'ta vefat ettiğini kaydetmiştir.⁶³ *Tuhfetu'l-mucâhidîn* yazarı da Hulvî'yi izlemiştir.⁶⁴ Buna göre Hulvî dışındaki birinci derece kaynakların 963/1555-1556 tarihinde birleştikleri görülüyor. Haddizatında 968/1561 yılında vefat eden Taşköprülüzâde'nin 965/1558'de yazdığı eserinde 970/1562-1563'te yani eserini yazdıktan beş yıl, kendisi de öldükten iki yıl sonra gerçekleşen bir olayı anlatmış olması beklenemez. Bu konuda tasavvur edilebilecek bir hata ihtimalinin ise en azından onu izleyen Aşık Çelebi'nin (v. 979/1572) 1568'de ve Mecdî'nin (v. 999/1591) 1587'de tamamlanan zeyillerinde tasahih edilmesi beklenirdi. Bu durumda Ahmed Efendi'nin vefat tarihinin 963/1555-1556 olması gerekmektedir. Onun çağdaşlarından sayılması gereken Hulvî'nin tespit ettiği tarihe dair gerekçesi yine de bir derece belirsiz kalıyor. Ahmed Efendi'nin Uşak'ta medfun olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Muahhar dönemlerde takip edilemeyen bir cihete Hacı Ali Efendi dikkat çekmiştir. Buna göre Ahmed Efendi'nin kabri zamanla halk tarafından rağbet gösterilen bir ziyaretgâh hâline gelmiştir.⁶⁶

Merkez Efendi'nin nesli oğlu Ahmed Efendi ve kızı Ümmî Hatun ile devam etmiştir. Merkez Efendi vakfiyesinde geçen Derviş Çelebi ve Ali Çelebi adlı çocukları muhtemelen çocuk iken vefat etmiştir.⁶⁷ Seyyid Muslihuddîn Efendi (v. 984/1576) ile evlenen kızı Ümmî Hatun'un biri erkek ikisi kız üç çocuğu olduğu bilinmektedir.⁶⁸ Ahmed Efendi neslinin de ismi 977/1569 tarihli Şah Sultan vakfiyesinden tespit edilebilen kızı Selîme⁶⁹ ile sürdüğü anlaşılmaktadır. Ailenin bu kolundan geldiğini ifade eden Emel Esin, aile-

62 Müstakimzâde, *age*, 392^a.

63 Hulvî, *age*, 153^a.

64 "Hicretüñ dokuz yüz yitmiş târihinde bu dâr-ı gurûrdan sarây-ı sürûr-ı bekâyâ rihlet idüp kasaba-i nefsi-i Uşşâk'da defn olunur", (Hacı Ali, *age*, 540^b).

65 İstanbul Eyüp'te Şah Sultan Tekkesi'nde medfun Merkezzâde Ahmed Efendi, bu zaviyenin on yedinci postnişini olup 1229/1813-1814'te vefat etmiştir (Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I, 283; Zâkir Şükrî, *age*, s. 17).

66 "Merkad-ı müteberrekisi hâlâ ma'lûm ü ma'rûf bir makâm-ı müstecâbü'd-da'vedür" (Hacı Ali, *age*, 540b).

67 Diğer kaynaklarda rastlanmayan bu iki isim Merkez Efendi vakfiyesinde geçmektedir (Emel Esin, "Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye", s. 84). Bursalı Mehmed Tahir ise kaynak belirtmeden Receb adlı bir oğlunun varlığını ve bunun resmî görev aldığı belirtmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, I, 23).

68 Vassâf, *age*, III, 405. Bunların Merkez Efendi'de ebeveynlerinin yanında medfun oldukları belirtilmektedir.

69 Emel Esin, "Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) ile Şah Sultan Hakkında Bir Hâşiye", s. 82.

sinin elinde mevcut bulunan şecerenin elli yıl kadar önce kaybolduğunu söylemiştir.⁷⁰

Biyografisine yer veren kaynaklar Ahmed Efendi'nin alim olup tavır ve tutum itibariyle buna yüklenen anlam ve değerlere sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Bu çerçevede ilâhî sevgisi, güzel ahlâkı, olgun ve erdemli kişiliği, güzel konuşma yeteneği bilhassa vurgulanmaktadır. Bu cihetle Ahmed Efendi gerek halk, gerekse tasavvuf ve ilim irfan erbabı nezdinde büyük bir sempati kazanmış, hayranlıkla takdir edilmiştir. Aynı zamanda onun zeki, çalışkan, gayretli, istikrar sahibi olduğu da belirtilmiş, mütevazı kişiliği bilhassa takdire şayan görülmüştür. Mevcut imkânlarla rağmen Ahmed Efendi'nin tıpkı babası Merkez Efendi gibi dünya nimetlerine iltifat etmediği, giyim, kuşam ve sair hususlarda kanaat, tevazu, fakirlik ve fena cihetini tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Aşık Çelebi, *Zeylu's-Şakâik en-nu'mâniyye*, Süleymaniye Ktp., Fatih Ktp., no: 4413.
- Atâî, Nev'izâde, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Aygen, Mehmet Saadettin, *Afyonkarahisarlı Alim ve Lügâtçı Ahteri*, Afyon, ts.
- Bayat, Ali Haydar, "Merkez Efendi ve Tıbbi Folklorumuzdaki Yeri", *MES*, 1988, s. 49-61.
- _____, "Yeni Kaynakların Işığı Altında Merkez Efendi ve Hakkında Bazı Yanlışlıkların Düzeltilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 65, 1990, s. 121-131.
- Bursalı Mehmed Tahir bin Rıf'at, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şu'arâ, Muverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Keşişyan Matbaası, İzmir 1324.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, I-III*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Çalıkoglu, M. Asım, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi'nin Resimli Hayatı ve Hüviyetleri*, 2.bs. nşr. Nurullah Kılıç, İstanbul 1961.
- Çiçek, Yakup, "Merkez Efendi ve Tasavvufi Kişiliği", *MES*, 1988, s. 15-25.
- Değer, Mebrure, "Merkez Efendi Çilehanesinde Bulunan Kuyunun Sağlık Açısından Önemi", *MES*, 1988, s. 62-65.
- Demirci, Mehmet, "Merkez Efendi'nin Tasavvufi Yönü", *MES*, 1988, s. 6-14.
- _____, "Merkez Efendi'nin Yetiştirdiği Kültür Çevresi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, yıl: 32, sayı: 1, Ocak 2003, s. 75-80.
- Durmuş, İsmail, "Merkezzâde Ahmed Efendi", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, s. 206-207.
- el-Ayvansarayî, Hüseyin b. İsmail, *Hadîkatu'l-cevâmi'*, I-II, Matbaa-i Âmire, 1281.
- el-Harîrî, Kemâleddin, *Tibyânu vesâili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, no: 431.

70 Emel Esin, agm, s. 65, not 3.

- Eren, Ali, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi*, İstanbul 1993.
- Esin, Emel, "Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) ile Şâh Sultan Hakkında Bir Hâşiye", *Türkiyat Mecmuası*, 1977-1979, 1980, XIX, 65-92.
- Hacı Ali, *Tuhfetü'l-mucâhidîn*, Nuruosmaniye Ktp., no: 2293.
- Hulvî, Mahmûd Cemâleddîn, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Ktp., no: 4536.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve diğerleri, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997.
- İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn, I-II*, 3. bs., haz. Kılıslı Rifat Bilge, Ankara 1951.
- İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 2.bs., haz. Rifat Bilge, İstanbul 1971.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn I-II*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1992.
- Kâtip Çelebi, *Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Ktp., no: 1887.
- Kobyay, Murat, *Merkezzâde Ahmed Efendi ve el-Bâbüsü'l-vasit'i (İnceleme)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Koca, Ferhat, "Osmanlılar Dönemi Fıkah-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, s. 73-131.
- Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, 1308.
- Merkezzâde Ahmed Efendi, *Durru'l-eflâk*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Ktp., no: 2063/2.
- _____, *el-Bâbüs*, Atıf Efendi Ktp., no: 2692.
- _____, *İslâh-ı Merkezi*, TDK Ktp., Türkçe yazmalar, no: Yz. A/195/2.
- Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkib-i İbrâhîm-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-i Gülşenîye*, haz. Tahsin Yazıcı, Ankara 1982.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisâb*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, no: 628'den tıpkıbasım.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 2006.
- Öngören, Reşat, "Merkez Efendi", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 200-202.
- Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı 'Aliyye*, İstanbul 1338-1341.
- Sarı, Nil, "Merkez Efendi'nin Tıp Tarihimizdeki Yeri", *Merkez Efendi Sempozyumu*, 1988, s. 37-48.
- Sertoğlu, Efsun, *Merkez Efendi*, edit. Murat Çekin, İstanbul 2007.
- Tanrıverdi, Eyyüp, "Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *el-Bâbüs* Adlı Arapça-Türkçe Sözlüğü", *Kutadgubilig / felsefe-bilim araştırmaları*, sayı: 10, Ekim 2006, s. 319-366.
- Taşköprülü-zâde, İsamü'd-dîn Ebu'l-hayr Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i d-devleti l-Osmâniyye*, haz. Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985.
- Tayşi, Mehmet Serhan, *Merkez Efendi Hayatı ve Tasavvufî Şahsiyeti*, *Denizli Sempozyumu Bildirileri*, 1989, s. 74-85.

Uğur, Ali, "Merkez Efendizâde Ahmet Efendi Hakkında Bazı Önemli Bilgiler"; *Denizli Sempozyumu Bildirileri*, 1989, s. 299-307.

Velikâhyâoğlu, Nazif, *Sümbüliyye Tarikatı*, İstanbul 2000.

Yakıt, İsmail, "Merkez Efendi ve Şiirlerindeki Tasavvuf Felsefesine ait Kavramların Açıklanması", *Denizli Sempozyumu Bildirileri*, 1989, s. 124-129.

Yazıcı, Tahsin, "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemalettin, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, II, s. 87-113. Yeni neşri: Yazıcı, Tahsin, "Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemalettin, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi", *Tasavvuf Kitabı*, haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 2003, s. 105-138.

Yazıcı, Tahsin, "Merkez-Efendi", *İA*, VII, 768-769.

Yusuf b. Yakub, *Tezkire-i Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Ktp., no:1372/1.

Zâkir Şükri Efendi, *Mecmû'a-i Tekâyâ*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, nşr. Klaus Schwarz, Berlin 1980.